

Salomó Marquès. / Catedràtic d'història de l'educació de la Universitat de Girona

«Van marxar els principals líders pedagògics del país»

PAU LANAO/CARME VINYOLES

● No li fa res reconèixer –al contrari, diríem que se'n sent emocionalment orgullós– que fos la mestra gironina Antònia Adroher i Pascual la que el posés darrere la bona pista del que ha estat i continua sent la passió investigadora de la seva vida: reivindicar la veu silenciada dels homes i dones que durant la República van convertir l'escola catalana en una de les més modernes d'Europa. Tot va venir per una conversa fortuïta, un dia d'hivern al pont de Pedra de Girona, a mitjan anys vuitanta. Llavors l'Antònia, acompanyada del seu marit, Carmel Rosa, visitava sovint la ciutat de la seva infància i joventut, allà on s'havia iniciat en la militància pedagògica, sindical i política que la portaria a ser la primera regidora de l'etapa republicana, i allà on, passat el temps, li agradava anar verificant l'evolució de la democràcia recuperada després del tenebrós parèntesi. I ell, Salomó Marquès, nen de la postguerra més doctrinària però fill també d'una mestra, Teresa Sureda, d'idees avançades que sabia transmetre en l'àmbit familiar i amb la prudència que recomanava l'època, estava en aquells moments col·laborant en l'estudi que el seu amic i col·lega Josep González-Agàpito realitzava sobre els ensenyants depurats pel règim franquista. Quan es va trobar l'Antònia –recorda– se li va encendre la llum

PERSONATGE

Salomó Marquès (l'Escala 1942) és catedràtic d'història de l'educació i exerceix de professor en el Departament de Pedagogia de la UdG. Com a fruit de la seva tasca d'investigació sobre l'escola republicana i franquista, ha publicat un bon nombre d'articles i llibres, d'entre els quals destaquem: *L'exili dels mestres*. UdG i Llibres del Segle, Girona 1995; *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme*, amb González-Agàpito. IEC, 1996. *L'escola a Catalunya durant el segle XX*. Nerure, 2002. Aquest any ha rebut la distinció Jaume Vicens Vives de la Generalitat per, entre altres mèrits, «la seva contribució en la valoració de la recerca històrica en l'àmbit educatiu».

meta i li va preguntar: «Com és que no surts a la llista?» (el nom dels castigats es publicava en els butlletins oficials de la província). «Perquè jo era a França», li va respondre, i així va ser com es va adonar que aquells mestres que havien salvat la vida amb l'exili corrien el perill, més que ningú, de morir d'oblit. No apareixien enlloc. S'havia esborrat la seva petja fins i tot de la casa comuna dels rojos, que és on el règim situava, generós de retòrica, els desafectes al *Glorioso Movimiento Nacional*. A ells, ni aquest refugi se'ls havia concedit. Senzillament no existien, i encara menys les seves aportacions pedagògiques per a la construcció d'una societat més igualitària, que és el que de fet els convertia en clarament suprimibles. Però, si és veritat com diu Elie Wiesel que el botxí sempre mata dues vegades, la segona amb el silenci, també ho és que en aquest cas, Salomó Marquès ha aconseguit en gran part desfer la terrible sentència. A hores d'ara i com a fruit del seu treball de recerca, plasmat en una bona pila d'articles i llibres, un total de 489 mestres catalans que el 1939 van haver de passar la frontera, han pogut retornar amb el seu bagatge de vida i d'obra, els seus principis renovadors i experiències didàctiques, i amb tot el pols i l'energia d'un moment històric transformador del qual encara podem aprendre més d'una lliçó. I en

tornaran alguns més, segur, gràcies a aquest professor de la UdG que encara no ha donat per tancat del tot el llibre de la seva història.

— «El principal problema és que els testimonis directes van desapareixent. Sabeu on vaig començar a estirar el fil, fa vint anys? En els diaris. Després de parlar amb l'Antònia vaig escriure a tota la premsa catalana donant a conèixer la naturalesa de la investigació que volia emprendre i vaig rebre moltes cartes i trucades de gent que m'explicava la seva aventura o la dels seus pares, amb noms i cognoms, d'altres que m'enviaven documents de l'època i alguns també que optaven per expressar-se des de l'anonimat; en general la resposta va ser molt positiva, i quan vaig publicar el llibre *L'exili dels mestres* el 1995, ja hi vaig poder adjuntar una relació de 385 persones.»

— **Quan iniciava la seva recerca, persistia un sentiment de por i de desconfiança de molta gent en parlar de la República i de la Guerra Civil. Va trobar resistències?**

— «Molt poques, només alguns informadors anònims del principi revelen la repressió i la cultura del silenci instal·lada en aquells anys. La por, en tot cas, era més cosa dels que s'havien quedat al país o dels que havien nascut dins del règim; en canvi, pel que fa als mestres exiliats que he conegut, la seva disposi-

ció i les ganes d'explicar han estat absolutes. Eren persones de conviccions sinceres i d'un fort compromís social i en aquells moments part del seu compromís consistia precisament a recuperar la memòria històrica de la República. I en aquest sentit, penso que el país ha escoltat poc i tard als mestres republicans i que encara els deu el reconeixement polític que es mereixen.»

— **Vostè no perd ocasió de reclamar-ho tant en les seves publicacions com en les conferències públiques.**

— «És que és una qüestió de justícia que no podem passar per alt. Com més he avançat en les meves investigacions, més m'he anat indignant, i per partida doble. D'una banda, en conèixer les vicissituds i els patiments d'una gent que no havia comès cap altre delictes que pretendre formar ciutadans lliures i cultes en una societat endarrerida per l'estigma de l'analfabetisme. I de l'altra, en constatar que els que van marxar a l'exili eren sobretot els principals líders pedagògics i en alguns casos també polítics, els més actius, responsables i preparats professionalment. I, és clar, una persona com jo, que va ser alumne en la *patria del Caudillo*, no pot deixar d'imaginar quina societat no hauríem tingut si els ideals d'aquests mestres s'haguessin pogut consolidar.»

— **Segons els seus estudis, van marxar més del 10% dels**

El cacic del Penedès es va haver d'esforçar molt poc

L'Enric i la Mercè van arribar a casa amb dues bosses plenes de paperassa. Me n'havien parlat feia dies. L'Enric ho havia trobat en un contenidor de runa, al Masnou al costat del bar on acostuma a esmorzar. Resultava que, feia un parell de dies, havia mort la mestressa d'una torreta que hi havia allí al costat i els obrers l'estaven buidant. «Mira-te'ls», em van dir l'Enric i la Mercè. «Segur que t'interessen.»

Vaig posar m'hi aquell vespre, d'esma. A més de cartes, rebuts de la llum i llibretes gairebé en blanc, hi havia una memòria escrita en diversos formats, a mà i a màquina. La propietària hi sintetitzava el seu drama

personal. Ella, filla de Figueres, havia estudiat per mestra, havia fet pràctiques amb Rosa Sensat a Barcelona i va obtenir una plaça en un petit poble del Penedès. Quan ja feia uns mesos que hi era, el cacic del poble va anar a visitar-la per proposar-li que es casés amb el seu fill.

Com ella, van ser molts els mestres que van aplicar una nova manera de fer escola, una escola que fugia d'aquelles aules farcides d'infants on el mestre repartia alguns premis i moltes bufetades, una escola que, en primer lloc, partia de considerar l'infant com una persona i no com un adult escurçat i que, en con-

seqüència, li atorgava els graus de responsabilitat que el farien créixer com a persona. Els mestres que apostaven per aquesta escola nova van seguir plans pedagògics d'arreu del món, però sobretot en van aprendre al costat dels que ho estaven aplicant al nostre país, de gent com Rosa Sensat, Manuel Ainaud, Cassià Costal o Josep Estalella, la tasca dels quals ha merescut un important reconeixement més enllà de l'època que van viure.

I és precisament durant la Segona República quan intenten aplicar-ho. Ho intenten, perquè no tot van ser flors i violes. Calia construir molts edificis i no és fins